

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

Commissie van Redactie:

Dr. W. F. BAX (Amsterdam),

Dr. H. ENNO VAN GELDER (Voorburg),

Dr. J. W. A. VAN HENGEL (Utrecht),

Dr. J. H. JONGKEES (Bussum),

Dr. A. N. ZADOKS-JOSEPHUS JITTA (Amsterdam).

XXXVI 1949,

AMSTERDAM

UITGAVE VAN HET GENOOTSCHAP

1949

DE GEOCTROYEERDE MUNT TE ENKHUIZEN

1671—1679

door

Dr. H. ENNO VAN GELDER

Het plakkaat van 11 Augustus 1659, waardoor de zilveren rijder (ducaton) en de zilveren dukaat (rijksdaalder met de staande man) in het muntstelsel van de Republiek werden ingevoerd, had ten doel een eind te maken aan de slechte toestand van het muntwezen in ons land, waarover allerwegen geklaagd werd. Het beoogde resultaat werd echter slechts zeer gedeeltelijk bereikt: na enkele jaren bleek, dat de grondoorzaken van het verval door de invoering van nieuwe muntsoorten niet waren weggenomen. Vreemde muntsoorten, gewoonlijk slechter dan de Nederlandse, bleven op grote schaal in omloop, de Nederlandse munten werden bij voortduring uitgevoerd of versmolten, de munthuizen binnen de Republiek konden, bij gebrek aan aanbod van zilver, weinig of niet goed geld slaan en namen hun toevlucht tot het uitgeven van minderwaardig klein geld om althans iets te verdienen.

Over de middelen, die aangewend dienden te worden om aan deze zeer ongewenste toestand een eind te maken, bestond allerm minst eenstemmigheid. Vele plannen werden gemaakt, maar geen enkel kwam tot uitvoering.

De onmacht van de regering om orde te scheppen in het muntwezen bracht ook particulieren er toe op middelen tot verbetering te zinnen. Een van die pogingen werd ondernomen door een tweetal vreemdelingen, Theodoor Anthony Stosch en Isaac Alexander d'Outerbourg. Zij wendden zich in 1664 tot de Staten van Hol-

land¹⁾ met een request, waarin zij mededeelden een nieuwe methode te hebben gevonden om het gehele muntwezen wederom in bevredigende staat te brengen en octrooi verzochten voor de uitvoering van hun plannen.

De besprekingen over dit plan, in opdracht van de Staten door Generaalmeesters van de Munt met hen gevoerd, duurden bijna vier jaar. Pas zeer langzamerhand en dan nog maar gedeeltelijk werd duidelijk wat zij eigenlijk wilden. Zij stelden zich voor de gehele muntvervaardiging te pachten en dan nieuwe munten in omloop te brengen van practischer muntvoet en beter afwerking dan de bestaande en deze laatste, waarvan de nieuwe gemakkelijk te onderscheiden zouden zijn, uit de circulatie te weren. De betere afwerking zou bereikt worden door het invoeren van de machinale vervaardigingswijze, die in verschillende omliggende landen reeds in zwang was. De doelmatiger muntvoet door het herstel van de oude verhouding van de waarde der gouden en zilveren munten en het opheffen van het verschil in gehalte tussen klein en groot zilvergeld, dat algemeen als een der oorzaken van de aanhoudende koersverhogingen beschouwd werd. Het weren van slecht en vreemd geld en het tegengaan van uitvoer en versmelting van de nieuwe munten moest door strenge plakkaten bewerkstelligd worden.

Generaalmeesters toonden zeer weinig vertrouwen in de — vaag geformuleerde — plannen: een deel van de redeneringen achtten zij onjuist, andere voorstellen, in het bijzonder de maatregelen tegen uitvoer en koersopdrijving, waren door hen reeds lang voorgesteld, doch op te veel tegenstand gestuit om verwezenlijkt te worden. Bovendien koesterden zij sterk wantrouwen in de oprechtheid van de bedoelingen der requestranten. Van Stosch kwamen zij te weten, dat hij vroeger al eens wegens zwendel-practijken veroordeeld was. Tegen d'Outerbourg vatten zij wantrouwen op, toen zij op de hoogte kwamen van diens gedragingen in dienst van de keurvorst van Brandenburg. Tijdens de besprekingen wist hij zich namelijk te doen benoemen tot directeur van het munt-

¹⁾ De stukken: Generaal-Register van de Generaliteits-muntkamer (Algemeen Rijksarchief), XI, 230-246.

wezen in de Brandenburgse bezittingen Kleef en Mark met een soortgelijke opdracht tot verbetering van het muntwezen als hij in Holland trachtte te verkrijgen. Als zodanig hield hij zich in de eerste plaats onledig met het hier te lande verkopen van diverse ambten aan de door hem op te richten nieuwe munt, volgens Generaalmeesters met de uitsluitende bedoeling goedgelovige gegadigden op te lichten. Hij opende zelfs besprekingen²⁾, aanvankelijk door de keurvorst ondersteund, om een muntunie tussen de Nederlandse provinciën en Kleef en Mark tot stand te brengen, alweer volgens Generaalmeesters om de Nederlandse bepalingen tegen de uitvoer van zilver naar munthuizen, waar slecht geld geslagen werd, te ontduiken. Daar tenslotte Berlijn noch Den Haag er veel voor voelden, ging deze unie niet door. Evenmin blijkt, dat hij verder in Kleef iets heeft bijgedragen tot de sanering van het muntwezen.

Voor hun plannen in Holland werd, nadat dit alles bekend geworden was, ook niet veel meer gevoeld. Stosch had zich al eerder uit de zaak teruggetrokken, d'Outerbourg hield vol tot 1668, doch het laatste rapport van Generaalmeesters was zo, dat de zaak zelfs niet meer in de vergadering der Staten ter tafel werd gebracht.

* * *

d'Outerbourg overleed in 1670, maar Stosch kwam later op de plannen terug. Hij vond een nieuwe uitvoerder voor zijn ideeën in de Amsterdamse zilversmid Dirck Bosch, met wie hij 15 April 1670 een contract³⁾ sloot: Bosch belastte zich ermee Stosch' plannen tot verbetering van het muntwezen uit te voeren, terwijl deze zich als „hoofdparticipatant ende inventeur” — zoals hij later aangeduid wordt — $\frac{1}{3}$ van de te verwachten profijten voorbehield. Stosch' naam wordt in de volgende jaren in het openbaar vrijwel niet genoemd, daar Bosch naar buiten geheel de leiding neemt.

²⁾ F. von Schroetter, *Die Münzen Friedrich Wilhelms des Grossen Kurfürsten und Friedrichs III. von Brandenburg, Münz- und Geldgeschichte* (Berlijn 1922), blz. 319-321; Res. Staten-Generaal 9 Aug. 1666 e.a.

³⁾ Niet bewaard, doch in latere stukken aangehaald: minuten not. G. Borselaer 6 en 18 Juli 1671 (Gemeente-archief Amsterdam).

Aangezien echter Bosch' voorstellen voor een zeer belangrijk deel met die van 1664 overeenstemmen en Stosch zich niet alleen een zo belangrijk deel van de winst voorbehoudt, maar ook verschillende malen in contracten als getuige genoemd wordt, is het duidelijk, dat hij achter de schermen een hoofdrol is blijven spelen.

Dirck Bosch trad dus in het vervolg als leider van de combinatie op: alle officiële stukken werden op zijn naam gesteld. Hij deed dit echter in nauwe samenwerking met Pieter Crammer en Jeuriaen Duffel, evenals hij te Amsterdam woonachtig, „die sedert dien als complicen den anderen hebben gepatroniceert”⁴⁾. Verder was een zekere Johannes van der Burch geïnteresseerd, die evenals Stosch $\frac{1}{3}$ van de winst toegezegd kreeg; van hem wordt echter verder niets vernomen.

Zeer spoedig toog Bosch aan het werk. Hij diende een request in bij de Staten van Holland⁵⁾ om octrooi te verkrijgen voor een nieuw procédé, dat hij uitgevonden had, tot herstel van het verval in het muntwezen. Het plan — enige maanden later gepreciseerd in 11 punten — stelde algehele opheffing van alle moeilijkheden op het gebied van de munt in het vooruitzicht: ophouden van koersverhoging en uitvoer van munten, ruim aanbod van zilver tegen redelijke prijs, staking van de ongewenste vervaardiging van slecht geld, enz. benevens ruime winsten voor de Wisselbanken en voor de Staten, het laatste in de vorm van hoge sleischatten op de nieuwe muntslag en een aandeel van 50 % in de door octroyanten te maken winst. Als middelen om dit alles te bereiken werden aangegeven: het in omloop brengen van goed groot geld, dat zowel door de Wisselbanken als in het dagelijks verkeer algemeen aanvaard zou worden, het slaan van klein geld op dezelfde voet als het grote geld, zoals in Engeland gebruikelijk, en het verbeteren van het uiterlijk van de geldstukken door machinale vervaardiging. Gevraagd werd daartegenover: het recht het gevonden procédé gedurende 35 jaar met uitsluiting van alle anderen te mogen toepassen en de bevoegdheid alle nodige voorbereidin-

⁴⁾ Minuten not. Z. van der Heyden 13 Sept. 1677 (Gemeente-archief 's-Gravenhage).

⁵⁾ Gen.-Reg., XI, 426-430 (behandeld 19 Mei 1670).

gen en regelingen te treffen en zelf het personeel aan te stellen, alles tegen uitkering van de helft van de zuivere winst aan de Staten.

Generaalmeesters, in wier handen de stukken gesteld werden om advies, herkenden onmiddellijk de samenhang met de vroegere voorstellen van Stosch en d'Outerbourg, hoewel zij waarschijnlijk niet wisten, dat de eerste er zelf bij betrokken was. Zij adviseerden dan ook op dezelfde gronden tot afwijzing van het verzoek: het kwam hun even ongefundeerd voor als de plannen van 1664. In overeenstemming met dit advies werd het request ter zijde gelegd, ook al omdat de Staten zelf juist bezig waren met het invoeren van beter klein geld, waarvoor te Dordrecht dergelijke machines werden gebouwd als Bosch wilde gebruiken: een tweede gelijktijdige poging in dezelfde richting werd ongewenst geacht.

Bosch en de zijnen lieten zich hierdoor echter niet ontmoedigen. Zij wendden zich nu tot de drie steden van West-Friesland, die tezamen een eigen munthuis beheerden en dus even goed als de Staten van Holland haar muntrecht aan hen zouden kunnen overdragen. Een request gelijkloidend aan het een jaar vroeger bij Holland ingediende stuk werd in de vergadering van de gedeputeerden der drie steden, de Staten van West-Friesland, ter tafel gebracht; slechts werd ditmaal de keuze gelaten tussen een aandeel van 50 % in de te maken winst en een vaste uitkering van f 1700,— 's jaars aan ieder der steden⁶⁾. Deze hadden hier wel oren naar, aangezien zij hierin een kans zagen de grote door Bosch voorgespiegelde voordelen, die eerst aan de Staten van Holland schenen te zullen toevloeien, in eigen kas te brengen. Voor alle zekerheid verkozen zij boven het winstaandeel de vaste uitkering, die f 1000,— meer zou bedragen, dan zij tot nog toe van hun muntmeester plachten te ontvangen. Het request werd toegestaan en het octrooi in een notarieel contract van 29 Mei 1671 vastgelegd. Bosch zou zijn uitvinding in praktijk brengen in een nieuw op te richten munthuis te Enkhuizen, terwijl de oude munt onder leiding van Gerrit van Romund bleef doorwerken, eveneens te Enkhuizen.

⁶⁾ Res. West-Friesland 7 April 1671 (Gemeente-archief Hoorn).

Bosch begon spoedig met de eerste voorbereidselen bestaande in het verlenen — tegen storting van grotere of kleinere bedragen — van een reeks ambten aan de nog niet bestaande munt, hetzelfde waarmede d'Outerbourg indertijd begonnen was. Vervolgens deed hij een mededeling in de couranten opnemen ¹⁾, dat hem octrooi was verleend en dat hij eerlang zou beginnen met het vervaardigen van gouden en zilveren munten volgens de nieuwe methode. Volgens Generaalmeesters geschiedde dit uitsluitend in de hoop, dat kooplieden hem nu reeds zilver voor vermunting ter hand zouden stellen. Zij richtten, daar van verdere uitvoering niets bleek, opnieuw een waarschuwing zowel aan de Staten van West-Friesland als aan die van Holland tegen de ongefundeerde beloften en wantrouwen wekkende practijken van Bosch.

Het voorjaar en de zomer van 1672 gingen ongebruikt voorbij: de oorlogsdreiging en de daarop volgende invasie van de Franssen, die de Republiek aan de rand van de afgrond bracht, leidden de aandacht van plannen tot sanering van het muntwezen af en legden de handel in goud en zilver lam. Toen echter het ergste gevaar bezworen was, hernieuwde Bosch in November zijn pogingen toch nog een octrooi van de Staten van Holland te verkrijgen, wat hem waarschijnlijk een veiliger grondslag voor zijn onderneming toescheen dan de toezegging van West-Friesland, waarvan de rechtmatigheid betwistbaar was. Hij bood wederom de keuze tussen een deel van de profijten en uitbetaling van een vast bedrag, ditmaal f 24.000,— per jaar. Haar Edel Groot Mogenden waren nu toeschietelijker dan twee jaar geleden. De poging nieuw Hollands payement in omloop te brengen en te Dordrecht machinaal te munten was niet met succes bekrond: de nieuwe dubbeltjes waren slechts in zeer gering aantal geslagen en de machines bleken niet aan de gestelde eisen te voldoen en waren buiten gebruik gesteld. Bovendien noopte de benarde toestand van 's lands financiën geen middel tot verhoging van de inkomsten onbeproefd te laten en nam tengevolge van de oorlog het wegvloeien van het goede geld steeds ernstiger vorm aan.

¹⁾ Genoemd: Gen.-Reg., XI, 370.

Nos 1-5

Ondanks het afwijzend advies van Generaalmeesters, die nogmaals de onuitvoerbaarheid van de plannen aantoonde en er op wezen, dat van het West-Fries octrooi nog steeds geen gebruik gemaakt was⁸⁾, werd 25 Augustus 1673 het octrooi in beginsel verleend, voor 20 jaar, op voorwaarde, dat Dirck Bosch aan gecommiteerden van de Staten en Generaalmeesters volledige opening van zijn plannen zou doen en proefstukken van de uit te geven munten zou doen onderzoeken.

Kort tevoren had Bosch reeds een overeenkomst gesloten met de Amsterdamse medailleur Christoffel Adolphi, die op zich nam de werktuigen te leveren en te Enkhuizen op te stellen en de voor de muntslag nodige stempels te snijden⁹⁾. Deze had namelijk reeds enige ervaring op dit gebied: in 1670 hadden Generaalmeesters bij hem advies ingewonnen, voordat overgegaan werd tot het installeren van muntwerktuigen te Dordrecht en was hem verzocht door het snijden van proefstempels mede te dingen naar de tegelijk ingestelde betrekking van stempelsnijder-generaal van Holland¹⁰⁾; hij was weliswaar niet benoemd, maar had proefstukken geleverd, die van zijn bekwaamheid een goede dunk gaven.

Adolphi zette zich terstond aan het werk om een reeks proefstukken te maken voor de munten, die te Enkhuizen geslagen zouden worden, „om door de luyster derselver de Heeren het werck smakelyck te maeken ende te doen amplecteren”.

1. zilveren rijder	Verkade	62,3
2. zilveren dukaat	—	65,3
3. schelling	—	72,1
4. dubbele stuiver	—	74,1
5. stuiver	—	74,2

Deze stukken dragen alle het jaartal 1673 en naam en wapen van West-Friesland, zijn dus geslagen in de veronderstelling, dat het reeds verkregen octrooi van de Staten van dit landschap de grondslag voor de muntslag zou vormen, hoewel de verlening van een Hollands octrooi nabij scheen en in het contract zelfs rekening

⁸⁾ Gen.-Reg., XI, 432.

⁹⁾ Minuten not. D. Doorninck 12 April 1673 (Gemeente-archief Amsterdam).

¹⁰⁾ Jaarboek, 1920, blz. 46 v.

gehouden was met de mogelijkheid van uitbreiding tot alle provincies van de Unie.

De beeldenaars sluiten zich nauw aan bij die van de op dat ogenblik bestaande munten: de zilveren rijder en dukaat van 1659, de Hollandse schelling van 1670 met het oorlogsschip en het West-Friese dubbeltje van 1670 met de leeuw; dit laatste diende ook tot voorbeeld voor de enkele stuiver¹¹⁾, welke denominatie elders niet in gebruik was. Behalve door de veel fraaier afwerking onderscheidt zich ieder stuk door een opvallende bijzonderheid van de gewone munten: op de zilveren rijder, dubbele en enkele stuiver is het stadswapen van Enkhuizen aangebracht, op de zilveren dukaat is het zwaard van de ridder omlaag in plaats van omhoog gericht, op de schelling is noch de Hollandse noch de West-Friesce spreuk als omschrift geplaatst, doch „confidentes vigilate deo“¹²⁾. Aan dit fraaie stel proeven, dat zeker aan de verwachtingen omtrent Adolphi's vaardigheid voldaan heeft, voegde hij in 1674 nog een tweede proef voor een dubbeltje toe :

6. dubbele stuiver Verkade 212,2

De voorzijde wordt hier ingenomen door het wapen van West-Friesland, zodat het schildje van Enkhuizen op de keerzijde als overbodig weggelaten werd.

Op 6 Februari 1674 verschenen Bosch en Crammer voor de gecommiteerden van de Staten van Holland¹³⁾ om de toegezegde explicaties te geven. Bosch zette in enigszins vage bewoordingen — ongetwijfeld met opzet — uiteen, dat hij de zilveren rijder $\frac{1}{2}$ grein, de zilveren dukaat 1 grein beter van gehalte zou maken dan gebruikelijk (d.w.z. hij zag af van de door de ordonnanties toegelaten remedie van $\frac{1}{2}$ grein en verhoogde het gehalte van de dukaat met nog $\frac{1}{2}$ grein) en payementen zou slaan van hetzelfde gehalte als de zilveren dukaat met dien verstande, dat 8 schellingen, 24 dubbeltjes of 48 stuivers zouden opwegen tegen

¹¹⁾ Niet verklaard is de Generaliteitsleeuw op de stuiver; het dubbeltje heeft, evenals de gewone West-Friese dubbeltjes de Hollandse leeuw.

¹²⁾ Adolphi gebruikte nl. voor deze zijde de stempel, die hij reeds in 1670 voor Holland had gemaakt, toen de spreuk nog niet vastgesteld was.

¹³⁾ Gen.-Reg., XII, 18, 20, 32 en 35.

1 dukaat. Deze mededeling is in overeenstemming met de gewichten van de proeven van 1673: de grote stukken hebben hetzelfde gewicht als de gewone munten van dezelfde naam — en zijn mogelijk van iets hoger gehalte —, de kleine zijn veel lichter dan de gebruikelijke payementen, maar van fijn zilver, terwijl de gewone schellingen slechts $\frac{7}{12}$ zilver bevatten, de dubbeltjes en stuivers nog minder.

Niet duidelijk was echter de koers, waarvoor de stukken uitgegeven zouden worden. Zilveren rijder en dukaat circuleerden voor resp. 63 en 50 stuivers en werden in de boekhouding van de Wisselbanken, waar nog steeds aan de lagere koersen van vóór 1659 vastgehouden werd, berekend voor 60 en 48 stuivers „bankgeld” (deze stuivers bankgeld waren dus $\frac{63}{60}$ of $\frac{50}{48}$ gewone stuiver waard). De nieuwe grote stukken zouden uitteraard dezelfde koersen genieten, daar zij evenveel zilver bevatten. Generaalmeesters berekenden echter, dat volgens Bosch' opgaven de kleine stukken ook evenveel zilver zouden bevatten als de gewone, zodat eerst 50 zulke stuivers (of 25 dubbeltjes of $8\frac{1}{3}$ schelling) gelijk zouden zijn aan een zilveren dukaat. Hierop attent gemaakt corrigeerde Bosch bij een tweede bespreking zijn aanvankelijke opgave en deelde mee, dat inderdaad 50 stuivers, 25 dubbeltjes of $8\frac{1}{3}$ schelling hetzelfde gewicht zouden hebben als 1 zilveren dukaat. Dit stelde Generaalmeesters ten zeerste gerust, hoewel zij op andere punten wantrouwen bleven koesteren: nog steeds was hun niet duidelijk geworden, hoe Bosch verdere koersstijging dacht te verhinderen, evenmin hoe het verlies veroorzaakt door de verhoging van het gehalte van de grote stukken goedge maakt zou worden; verder twijfelden zij aan de bruikbaarheid van payementen van zo hoog zilveragehalte en begrepen zij, dat de beloofde enorme winst op de een of andere manier door het publiek opgebracht zou moeten worden. Toch waren zij thans desnoods wel bereid hem toe te laten tot het afleggen van de vereiste essayen, in de hoop, dat inmiddels de nog openstaande vragen beantwoord zouden worden, mits hem voorgeschreven werd niet meer dan een bepaald bedrag aan payementen te slaan; dit laatste omdat zij nog allerminst van de oprechtheid van Bosch' bedoelingen overtuigd

namen essayen van onder hun ogen vervaardigde zilveren dukaten, schellingen, dubbeltjes en stuivers. Zij moesten constateren, dat de stukken aan de voorwaarden van het octrooi voldeden en dat de machines behoorlijk bediend werden, hoewel zij niet konden nalaten op te merken, dat de toegepaste werkwijze hun niet deskundiger of doelmatiger voorkwam, dan wat zij op de provinciale munt te Dordrecht gezien hadden. De Staten van Holland verleenden nu, gezien het uitgebrachte rapport, op 17 December 1676 definitief het gevraagde octrooi.

Nu kon de geoctroyeerde munt openlijk en op ruime schaal aan het werk gaan. 20 Februari 1677 verscheen ten derde male een bericht in de couranten — tegelijk een aanplakbiljet — meldende, dat de inrichting te Enkhuizen gereed was, dat de nieuwe geldstukken verkrijgbaar waren bij Jeuriaen Duffel op de hoek van de Beurs te Amsterdam en dat de bezitters van zilver uitgenodigd werden dit ter munte te leveren voor f 23:13½ bankgeld per mark ¹⁹⁾.

De reeks muntstukken, die in omloop gebracht werd, omvatte behalve een zilveren dukaat (1676, 1677 en 1678), gelijk aan de proef van 1673, payementen met wederom een nieuwe beeldenaar.

¹⁹⁾ Amsterdamsche Courant van 20 Febr. en 4 Maart 1677 (Gemeente-archief Amsterdam).

De stukken dragen nu op de keerzijde de waarde-aanduiding in „bankgelt”, bewijs dat ze voor een hogere koers dan de normale zouden moeten circuleren. De beeldenaars zijn geheel nieuw: op de voorzijde prijkt de Generaliteitsleeuw, op de keerzijde komt nog slechts de naam van West-Friesland voor. Bosch baseerde zich dus niet meer uitsluitend op zijn West-Fries octrooi, maar dacht nu duidelijk aan een ruimer arbeidsveld.

In de zomer van 1675 kwam er ook schot in de inrichting van het munthuis te Enkhuizen. Terwijl Generaalmeester Boreel op zijn inspectiereis in het voorjaar nog met verontwaardiging geconstateerd had¹⁵⁾, dat vrijwel niets gereed was, had op 21 Juni een afrekening plaats tussen Bosch en Adolphi wegens het leveren en plaatsen van de benodigde instrumenten¹⁶⁾. Aanleiding tot de afrekening was blijkbaar onenigheid over Adolphi's aandeel in de te behalen winst; de laatste werd uit de onderneming uitgekocht, doch bleef als stempelsnijder in dienst; volgens Bosch vervulde hij echter deze taak in de volgende jaren niet naar behoren en gebruikte hij zelfs de voor de munt gereed gemaakte stempels om zelf afslagen te verspreiden. Dat afgerekend werd bewijst echter wel, dat op dat ogenblik de muntinrichting, althans voor een belangrijk deel, voltooid was. In deze tijd wordt ook voor het eerst genoemd de muntmeester David Hagenet, die met de dagelijkse leiding van het bedrijf belast werd.

In de couranten werd nu bekend gemaakt¹⁷⁾, dat binnenkort de munt geopend zou worden en dat Generaalmeesters voor de definitieve proeven ontboden zouden worden. Tevens werden op ruime schaal afslagen van de reeds gereed gekomen stempels onder het publiek verspreid om de onderneming algemene bekendheid te verschaffen. Ondanks herhaald aandringen van Generaalmeesters duurde het echter nog een vol jaar voor de toegezegde proeven werden afgelegd. Eindelijk geschiedde dit 30 September—5 October 1676¹⁸⁾. Generaalmeesters bezichtigden de muntpersen en

¹⁵⁾ Gen.-Reg., XII, 64.

¹⁶⁾ Sententien Hof van Holland (Algemeen Rijksarchief), 15 Nov. 1677.

¹⁷⁾ Genoemd: Gen.-Reg., XII, 76.

¹⁸⁾ Gen.-Reg., XII, 108.

waren en vreesden, dat hij van het verkregen octrooi slechts gebruik zou maken om minderwaardig geld in omloop te brengen, zoals zo vele muntmeesters elders. De Staten besloten op 9 April 1675 de explicaties als voldoende te beschouwen en de octroyanten tot het afleggen van de vereiste proeven toe te laten.

Ondanks de beide verhoren door Generaalmeesters was Bosch er toch in geslaagd zijn bedoelingen in zo vage bewoordingen te kleden, dat hij verkeerd begrepen werd. Hij had wel toegezegd stuivers enz. te slaan, die $\frac{1}{50}$ zilveren dukaat zouden wegen, maar niet dat hij ze ook voor $\frac{1}{50}$ zilveren dukaat of 1 gewone stuiver in omloop zou brengen. Integendeel zijn bedoeling was ze onder het publiek te brengen voor $\frac{1}{48}$ zilveren dukaat of 1 stuiver bankgeld. Vagelijk had hij hierop enige malen gezinspeeld, doch Generaalmeesters schijnen aan deze mogelijkheid eerst later gedacht te hebben.

Duidelijk blijkt voor ons deze bedoeling uit de tweede reeks proeven, die in 1674-1676 vervaardigd werden.

7. schelling ¹⁴⁾	Verkade 72,2 (1674, 1676)
8. dubbele stuiver	— 74,3 (1675)
9. stuiver	— 74,4 (1675)

¹⁴⁾ Ook komen afslagen met vz. van 3 en kz. van 7 voor (Verkade no. 385a).

10. schelling	Verkade 72,3 (1676, 1677)
11. dubbele stuiver	— 74,5 (1676, 1677)
12. stuiver	— 74,6 (1676, 1677)

Van vervaardiging van zilveren ridders of gouden dukaten, wat ook beloofd was, is niet meer gekomen.

In tegenstelling tot de tweede reeks proeven werd de beeldenaar nu zoveel mogelijk aan die van de gewone munten aangepast. Zowel de schelling met het oorlogsschip als het dubbeltje met provincie-wapen komen in type overeen met de te Dordrecht sinds 1670 geslagen stukken; de stuiver draagt dezelfde beeldenaar als het dubbeltje. Slechts zijn naam en wapen van Holland door die van West-Friesland vervangen en draagt de schelling de West-Friese spreuk: „deus fortitudo et spes nostra”. Toegevoegd aan de aanduiding van de waarde zijn echter de letters B P, „bank-payement”, die dezelfde betekenis hebben als de vroegere aanduiding „bankgelt”. Ook uit de advertentie blijkt, dat Bosch nog steeds de bedoeling had zijn payementen voor $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{24}$ en $\frac{1}{48}$ zilveren dukaat, dus voor 6, 2 en 1 stuiver bankgeld in omloop te brengen.

Thans werd deze opzet, waardoor aan het kleine geld een hoger koers toegekend werd dan de innerlijke waarde toeliet, ook aan Generaalmeesters duidelijk, die door de Staten niet eens op de hoogte gebracht waren van de verlening van het octrooi en nog in de mening verkeerden, dat op nadere bewijzen van de uitvoerbaarheid der plannen gewacht werd ²⁰⁾. Ondanks hun hernieuwd protest handhaafden de Staten het octrooi ²¹⁾. Een tot de Staten-Generaal gerichte remonstrantie had evenmin enige uitwerking.

De in het eind van 1676 goedgekeurde munten werden te Enkhuizen geslagen tot in de zomer van 1677 (alle komen met de jaartallen 1676 en 1677 voor), daarop trad stagnatie in de afzet in. De zilveren dukaten, die niet slechter waren dan de gewone en voor dezelfde prijs verkrijgbaar waren, schijnen behoorlijk gekocht te zijn, voornamelijk door kooplieden om ze voor hun buitenlandse handel te gebruiken; de aanmunting ging dan ook

²⁰⁾ Gen.-Reg., XII, 124 en 135.

²¹⁾ Res. Staten van Holland 3 April 1677.

ongestoord voort tot in 1678. Het payement, waarop de octroyanten door de hoge koers meer winst konden behalen, ging echter niet zo vlot van de hand. Al spoedig bleek, dat het publiek niet bereid was de nieuwe stukken, die sprekend op de reeds bekende leken en niet méér zilver bevatten dan deze, voor een hoger koers dan de gebruikelijke aan te nemen²²⁾. Noodgedwongen wendden Bosch en Crammer zich eerst om wijziging van de bepalingen van het octrooi tot Generaalmeesters, die dit verzoek niet zonder enig leedvermaak afwezen, in de verwachting, dat nu eindelijk publiek en exploitanten door de schade wel wijzer zouden worden. Bosch zocht echter wederom zijn toevlucht bij de gemakkelijker tot medewerking te bewegen Staten van West-Friesland, die inderdaad 21 Augustus 1677 verlof gaven het bank-payement zonder wijziging van gewicht en gehalte om te zetten in courant payement²³⁾. De stukken zouden dus nu in het vervolg worden uitgegeven voor 6, 2 en 1 gewone stuiver, wat meer in overeenstemming met de werkelijke waarde was.

De beeldenaar werd hiertoe gewijzigd door het weglaten van de letters B P.

13. schelling

Verkade 72,4 (1677—1679)

²²⁾ Gen.-Reg., XII, 148.

²³⁾ Res. West-Friesland (Gemeente-archief Hoorn).

14. dubbele stuiver	—	74,7 (1677, 1678)
15. stuiver	—	74,8 (1677, 1678)

Nu onderscheidde de geldstukken van Bosch zich dus nog slechts door gewicht en gehalte, niet meer door beeldenaar en koers van de gewone. Het is dan ook niet te verwonderen, dat een enkele maal een schelling van deze reeks tussen andere schellingen in een muntvondst wordt aangetroffen ²⁴⁾.

Enige maanden konden Bosch en Hagenet thans ongestoord doorwerken: alle stukken van de tweede serie komen met de jaartallen 1677 en 1678 voor. Allengs groeide echter het wantrouwen. Generaalmeesters kregen nu de steun van Gerrit van Romund, de provinciale muntmeester te Enkhuizen, die van Bosch' concurrentie te lijden had, en Sieuwert Jansz. Out, essayeur van de Wisselbank te Amsterdam, die als zodanig nauwlettend toezag op de kwaliteit van het daar aangeboden geld. Samen verrichtten Out en Generaalmeester van Nispen een onderzoek naar de te Enkhuizen geslagen stukken, met welk doel zij te Amsterdam circulerende exemplaren opzochten en door derden aan de muntstukken lieten kopen. Zij constateerden, dat voornamelijk de nieuwe schellingen in grote hoeveelheid in de circulatie werden aangetroffen en dat deze niet aan de eisen van het octrooi voldeden, doch bijna 4 % minder zilver bevatten dan voorgeschreven was en ruim 2 % minder dan de te Dordrecht geslagen stukken. Burgemeesteren van Amsterdam brachten deze verontrustende mededelingen onmiddellijk in de Staten van Holland ter sprake, waarop een nader onderzoek gelast werd ²⁵⁾.

Na nieuwe informatie te Enkhuizen en nieuwe essayen rapporteerden Generaalmeesters, dat enerzijds de geslagen stukken niet aan de gestelde voorwaarden voldeden maar te licht waren, anderzijds octroyanten hun verdere beloften niet nagekomen waren, aangezien zij niet alle toegezegde muntsoorten vervaardigden en kennelijk niet bij machte waren een algemene verbetering in het muntwezen tot stand te brengen. Bosch diende hiertegen een uit-

²⁴⁾ Vondst te Zevenbergen 1940 (niet gepubliceerd).

²⁵⁾ Gen.-Reg., XII, 150; Res. Staten van Holland 13 Jan. 1678.

voerige verdediging in, waarin hij allereerst stelde, dat de hele agitatie tegen zijn onderneming uitging van Out en de met deze verwante Romunds, die een lastige concurrent in hem zagen, vervolgens de juistheid van de gedane essayen betwistte, en tenslotte aantoonde dat zijn payementen in werkelijkheid beter waren en niet slechter dan die van Holland²⁶⁾; dit alles weliswaar zeer wijdlopig geformuleerd, maar grotendeels of niet ter zake of niet afdoende bewezen.

De behandeling in de Staten van Holland duurde nog enige maanden, gedurende welke tijd te Enkhuizen ijverig doorgewerkt werd²⁷⁾, maar eindelijk waren Haar Edel Groot Mogenden toch overtuigd van de ongewenstheid van het voortzetten van dit bedrijf, dat aan de Staten nog geen enkele winst had afgedragen, maar alleen de hoeveelheid slecht payement, die reeds in het land circuleerde, nog eens belangrijk vermeerderd had. Op 1 September 1678 werd de uitoefening van het octrooi geschorst, al kon een definitieve beslissing nog niet genomen worden, omdat enkele leden — vermoedelijk de West-Friese steden — eerst ruggespraak wilden houden. Eerst 14 December 1678 werd, na hernieuwd aandringen van Generaalmeesters, aan Gecommitteerde Raden van het Noorderkwartier opdracht gegeven de stempels in beslag te nemen en de muntwerktuigen te verzegelen. Niettemin zijn nog schellingen met het jaartal 1679 vervaardigd²⁸⁾, wat niet op voortzetting van de muntslag in dat jaar behoeft te wijzen, aangezien ook elders wel tegen het einde van het jaar voor een volgend jaar bestemde stempels gebruikt zijn.

Van Dirck Bosch wordt nadien niets meer vernomen. Hagenet verdween met achterlating van schulden, doch trad enige tijd later weer te voorschijn en werd muntmeester te Groningen, tot verontwaardiging van Generaalmeesters overigens. De inventaris van de munt werd verkocht ten behoeve van de schuldeisers, waaronder de Staten wegens de toegezegde f 24000,— 's jaars en de

²⁶⁾ Gen.-Reg., XII, 153, 165 en 167; *Revue belge de Num.* 1896, blz. 121 v.

²⁷⁾ Gen.-Reg., XII, 171 (22 Aug. 1678).

²⁸⁾ Cat. auctie J. Schulman, 16 Febr. 1903, no. 1508 en 19 Jan. 1920, no. 119.

stempelsnijder Christoffel Adolphi²⁹⁾. De door Bosch geslagen munten bleven in omloop. Amsterdam drong weliswaar aan op verbod tegelijk met een groot aantal andere ongewenste soorten, doch zij werden tenslotte niet opgenomen in de door Holland weldra gepubliceerde lijst van verboden munten; wel komen zij voor in een ongeveer tegelijk door Zeeland uitgevaardigd verbod³⁰⁾. Waarschijnlijk zijn ze betrekkelijk spoedig vanzelf uit de omloop verdwenen, daar het hoge zilveragehalte een gereede aanleiding tot versmelting was.

Het aanvankelijk zo veelbelovende plan van Stosch en Bosch was tenslotte op niets anders uitgelopen dan een nieuwe poging om paymenten beneden de wettelijke voet in omloop te brengen. Toen dat eenmaal duidelijk geworden was, werd er opvallend snel een einde aan gemaakt, zowel omdat Bosch als geoctroyeerde gemakkelijker te treffen was dan de op oude privileges steunende gewone muntmeesters, die zich aan overeenkomstige praktijken schuldig maakten, als omdat hij door zijn ver-gaande beloften zo sterk de aandacht op zijn onderneming gevestigd had, dat zijn falen een des te krachtiger reactie opwekte. Nadien hebben de Staten niet meer op voorstellen van particulieren vertrouwd en namen zij zelf de bestrijding van het verval in het muntwezen ter hand.

²⁹⁾ Gen.-Reg., XII, 218.

³⁰⁾ Res. Staten van Holland 14 Maart en 27 April 1679; Notulen Staten van Zeeland 20 Oct. 1679.